

TÜRÜK

Uluslararası Dil, Edebiyat
ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi

2018, Yıl:6, Sayı:13

Geliş Tarihi:17.06.2018

Kabul Tarihi: 29.06.2018

Sayfa:452-470

ISSN: 2147-8872

**AHMET MİTHAT'IN KALEMİNDEN AMERİKALI BİR MÜHTEĞİ: A.R.
WEBB VE İSTİBŞAR**

Kudret Savaş*

Özet

Batı tesirindeki edebiyatımızın önemli kalemlerinden biri olarak kabul edilen Ahmet Mithat, aynı zamanda edebiyatımızın en renkli simalarındandır. Roman ve hikâyelerinin yanı sıra gazeteciliğin kurumsallaşması hususunda da Türk basın tarihinde önemli bir rol üstlenmiş, siyasi ve kültürel birçok çalkantının yaşandığı uzun yıllar boyunca *Tercüman-ı Hakikat*'i devam ettirmeyi başarmıştır. Toplumun ihtiyacı olduğunu düşündüğü her alanda kalem oynatan yazar, ilk mektep çocuklarının ihtiyaç duyacağı okuma metinlerinden dinler tarihi alanına kadar birçok alanda çok sayıda ürün vermiştir.

Gazeteciliği mesaisinin merkezine yerleştiren Ahmet Mithat Efendi'nin bazı eserlerinin de gazetede yayımlanan seri yazıların kitaplaştırılmasıyla oluştuğu bilinmektedir. Bu eserlerinden biri de 1310/1894 senesinde yayımlanan *İstibşar-Amerika'da Bir Neşr-i İslam Teşebbüsü* adlı eserdir. Bu eser, bir yönüyle yazarın diğer eserlerinden farklılık gösteren, bir diğer yönüyle de birçok eserinin kesişme noktasında yer alan özellikler taşımaktadır. Ahmet Mithat Efendi bu eserinde Amerika Birleşik Devletleri'nin Filipinler konsolosu olarak görev yaparken ailesiyle birlikte İslamiyet'i kabul eden Aleksandır Russel Webb'in hikâyesini anlatır. Verilen bilgilerin tamamı Amerikan gazetelerinde çıkan haberlere dayanmakta ve bazı durumlarda Ahmet Mithat'ın yorumları eşliğinde Webb'in Müslüman olduktan sonra yaşadıkları Osmanlı okuyucusuna aktarılmaktadır. Uzun yıllar boyunca günümüz alfabesine çevrilmeyen eser, tarafımızdan günümüz harflerine aktararak Ahmet Mithat portresinin eksik kalan bir tarafı daha tamamlanmış ve günümüz okuyucu ve araştırmacılarının hizmetine sunulmuştur.

* Öğretim Görevlisi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Rektörlük Türk Dili Bölümü, orcid.org/0000-0002-6544-0029, kudretsavas@gmail.com

Anahtar Sözcükler: Ahmet Mithat, İstibşar, A.R. Webb, Amerika'da İslamiyet, Batı ve İslam.

AHMET MİTHAT'IN NARRATION OF A CONVERT FROM USA: A.R. WEBB AND İSTİBŞAR

Abstract

Ahmet Mithat Efendi, one of the most important writers of Turkish literature, is also a racy man of our literature. He has a lot of novels and stories at the other hand also has a important role for establishment of journalism. He achieved to publish his journal *Tercüman-ı Hakikat* for many years. His works has a amazing variety that he published a lot of books for children and also books for history of religion.

His most important activity was journalism. Therefore some of his works are primarily published by his journal and than collected into a book. One of them was *İstibşar* published at 1310/1894. With a view, *İstibşar* is a different book of Ahmet Mithat but on the other hand it has some similarities with the other works of him. Ahmet Mithat tries to inform his readers about A.R. Webb, the first white Muslim of USA. Web was consul of the USA at Philipinnes and convert İslam with his family. Ahmet Mithat tries to give information about him by the news of American journals and some cases he reveals his comments about the news of American journals.

Keywords: Ahmet Mithat, İstibşar, A.R. Webb, Islam at USA, West and Islam.

1. Giriş

Batı tesirindeki Türk edebiyatının önemli isimlerinden biri olarak kabul edilen Ahmet Mithat Efendi, kendine has özellikleriyle dikkat çeken bir isimdir. Edebiyatımızın ilk döneminde yer alan isimlerin her birinin yeni edebiyat anlayışının yerleşmesi noktasındaki katkılarını dikkate aldığımızda bu katkıların farklı biçimlerde tezahür ettikleri görülür. Örneğin Şinasi, yeni türlere kapı aralamış ve bu türlere dair ilk örnekleri ortaya koyarak öncülük görevi üstlenmiştir. Namık Kemal ise vatan, millet, adalet, hürriyet gibi Fransız ihtilalinin ürünü olan bazı mefhumların geniş kitleler tarafından kabul görmesinde önemli katkılarda bulunmuş bir isimdir. Bu çerçevede Ahmet Mithat'ın katkılarının ne olduğunu düşündüğümüzde farklı bir modernleşme önerisi sunan bir kişilik karşımıza çıkar. Kişilerin yaşamlarındaki anların ve içinde bulunduğu şartların onların kararlarını etkilediği kuşkusuzdur. Bu hususlar da dikkate alındığında Ahmet Mithat'ın modernleşme önerisinin Namık Kemal ve Genç Osmanlıların öngördüğü ve siyasi tonu belirgin öneriden epeyce farklı olduğu söylenebilir. Genç Osmanlılarla birlikte sürgüne gönderilen ve Rodos'ta ikamete mecbur edilen Ahmet Mithat'ın hareket tarzının oluşmasında bu sürgün tecrübesinin de etkisi bulunmaktadır. Ahmet Mithat'ın bu anlayışının oluşmasındaki kimi etkenleri yine kendi kaleminden hareketle ortaya koymak, aslında *İstibşar* vb. eserlerinin oluşmasındaki sürecin analizi bakımından önemlidir.

Özellikle sürgün dönüşünde tamamlamadan aceleyle yayımladığı *Menfa* (1876) adlı eserinde yer alan bazı bölümlerde, yaşadığı sürgünün yazarın düşünce dünyasında kendine yeni bir yol çizme bakımından önemli bir milat oluşturduğuna dair ipuçları bulunmaktadır. Her ne kadar sürgün dönüşünde yayımlanan eserin o zamana kadar yaşanan olayları tam ve yansız anlatma gibi bir nitelikten uzak olduğu bilirse de bazı sonuçların Ahmet Mithat'ın penceresinden paylaşılması bakımından önemli hususlar eserde ortaya konmaktadır. Bizce *Menfa*; yazarın, kendini siyasi kavgaların dışında konumlandığını ve bundan sonra da bu konumunu muhafaza edeceğini Osmanlı kamuoyuna ilan etmesi bakımından oldukça önemlidir. Bu tercihini ortaya koyarken Genç Osmanlılarla aralarındaki fikir ayrılıklarını ortaya koyan kısımların edebiyat tarihimiz bakımından da önemli olduğu düşüncesini taşımaktayız. Ahmet Mithat, *Menfa*'da Namık Kemal'le tanışmasını ve matbaasını gerekli durumlarda *İbret* gazetesinin basımında Namık Kemal'in emrine verdiğini anlattığı bölümlerin¹ hemen arkasından, ona yazdığı hususi mektubun bir suretini yayımlayarak yayıncılık hayatı boyunca büyük ölçüde uyacağı ilkeleri ortaya koyar.

Ahmet Mithat, özellikle *Tasvir-i Efkâr*'da yayımlanan ve gazetenin okuyucularına aktarmaya çalıştığı kimi kavramların okuyucularda gerekli düşünsel altyapı bulunmadığı için tam kavranamaması gibi bir tehlike içerdiği kanaatinde. "...ben bu millete bu dersleri vermek lazım gelir ise suret-i itaasını başka yolda taharri eylemek lazım geleceğini düşünür idim."² cümlesi bir bakıma ilerleme düşüncesinin nasıl hâsıl olacağı noktasındaki ayrışmanın belirme anını ortaya koymaktadır. Ahmet Mithat'a göre bu kavramlarla karşılaşan millet aslında terbiyesi tam olarak verilemeyen bir gence benzemektedir: "Bir genç çocuk ki her şeye meraklıdır ve elinde her fikri telkine kâfi miktarda kitaplar bulunur da o çocukta evvelden esaslı bir terbiye bulunmaz ise işte böyle anlamadığı şeyleri dahi kendiliğinden uydurarak mutlaka zihnini mutmain edecek bir kararda bulunur."³ cümlesiyle kavramların anlaşılması konusundaki çekincelerini ortaya koyar. Kendi düzensiz eğitim hayatının olumsuzluklarını, Osmanlı milletinin eğitim hususundaki yetersizliklerini açıklamada bir örnek olay olarak düşünen Ahmet Mithat, buradan hareketle yapılması gerekenin siyasi mücadelelere girilmeksizin öncelikle halkın tenvir edilmesi olduğu düşüncesine ulaşır. Bunun da matbuat yoluyla yapılması gerektiğini düşünen yazara göre, basın bu konuda Avrupa tarihinin sonuçlarından olan siyasi yeniliklerin anlatımından önce "halka Avrupa tanzimat ve ıslahatı hakkında bir ilm-i kâfi"⁴ verilmesi görevini üstlenmelidir. Genç Osmanlıların pek malumatlı ve gayretli adamlar olduklarına ve vatanlarına sevdiklerine kesinlikle inanan Mithat onların matbuatı (*İbret* ve *Hürriyet* gazetelerini) kullanma biçimlerine karşı çıkmakta ve çözümü matbuatın farklı bir biçimde kullanılmasında aramaktadır. Ona göre basın halkın eğitilmesinde farklı bir biçimde kullanıldığı takdirde faydalı olabilecektir: "...vatanın, milletin terakki-i saadetini arzu etmez bir adam farz olunamaz. Lakin bunun için edilecek neşriyatı itidal üzere ederler ise. O halde hiçbir kimseyi darıltmadan telkinat ve neşriyat-ı mesudedede

¹ Ahmet Mithat Efendi. (2013) *Menfa*, Haz. Handan İnci, Kapı Yayınları, İstanbul, s.58-63 ve s.65-71.

² Ahmet Mithat Efendi. (2013) *a.g.e.*, s. 58

³ Ahmet Mithat Efendi. (2013) *a.g.e.*, s. 58

⁴ Ahmet Mithat Efendi. (2013) *a.g.e.*, s. 62

hizmet kolay olur.”⁵ Öncesinde sahip olduğu bütün bu fikir ayrılıklarına rağmen İstanbul’a döndüğünde *İbret* gazetesinin yayımlanması için sahip olduğu imkânları Namık Kemal ve arkadaşlarının hizmetine sunmaktan geri kalmayan Ahmet Mithat anlaşamadıkları noktaları belirtmekten de geri kalmaz. Ancak bu noktaların yazıya aktarılmaması gerektiğini, bunları kendi aralarında her zaman tartışabileceklerini belirten Namık Kemal’in bu düşüncesine katılmayarak nihayetinde aralarındaki usul farklarını belirten bir yazıyı *Bedir* gazetesinin 5 numaralı sayısında yayımlar.⁶ Bu mektup aynı zamanda “Suret-i Mektup” başlığıyla *Menfa*’ya da alınır. Bu mektupta özellikle Avrupa devletlerinin siyasi dengelerine dayanarak devletin ve milletin ayakta kalması düşüncesine itiraz edilir.

Bütün bu hususlar bir arada düşünüldüğünde Ahmet Mithat’ın aynı zamanda belli isimlere karşı muhalefete dayanan bir mücadele anlayışına katılmadığını söylemek mümkündür. Kendisi de bu hususu “Zira ben devlet ve memleket için ne düşünmekteysem onu umumiyet üzere düşündüğümünden hiçbir zatın şahsına mahsus efkâr ve mütalaatta katiyyen bulunmaz idim.”⁷ cümlesiyle ifade eder. Bu durum, Ahmet Mithat’ın kendisiyle uzlaşmaz fikirlere sahip insanlarla kurduğu ilişkiler göz önüne alındığında da ortaya çıkmaktadır. Farklı düşüncelere sahip insanlarla kurduğu ilişkiden hareketle sert mücadelelere girişmeye teşne bir kişilik özelliğine sahip olmadığını söylemek mümkündür. Fikirleriyle Osmanlı matbuatında fırtınalar estiren Beşir Fuat’la kurduğu özel ilişki bile onun bu yönünü ortaya koymaktadır.

Genç Osmanlı düşüncesinin siyasi mücadeleyi ve belli isimlere karşı odaklanan muhalefet anlayışına karşı oluşu, modernleşmenin siyaset alanı öncelenerek yapılabilmesine karşı sergilediği alternatif modernleşme fikri, insan ilişkilerinde iletişime öncelik tanıyan karakter yapısı; yaşadığı sürgün hadisesinden sonra kendisine belli bir hareket tarzı belirlemesinde önemli olan etkenlerdir. Ancak bütün bunların yanında, her zaman farklı düşüncelere sahip kişilerle dahi barışık olma zorunluluğu hisseden yazarın bu hareket tarzının altında yatan başka bir neden de onun sadece kalemiyle ve yayıncılıkla hayatını kazanmak zorunda olması ve geçindirmek zorunda olduğu geniş bir aileye sahip olmasıdır. Kendisine memurluk yolunu açan üvey ağabeyinin Basra mutasarrıfı iken aniden vefat etmesi üzerine onun ailesinin geçimini de üstlenmesiyle birden bire kendini “Basra’da ve Bağdat’ta ve İstanbul’da bulunan ve ceman yekûnu on beş nefere varan”⁸ büyük bir ailenin geçiminden sorumlu bulur. Üstelik bu on beş kişiden yalnızca biri kendisine yardımcı olabilecek durumdadır, diğerleri ise yalnızca kadınlardan ve çocuklardan oluşmaktadır. “Fakir bir delikanlı”lıktan⁹ tanınma mücadelesi verdiği döneme kadar hatta meşhur ve muteber bir isim olduğu dönemde dahi geçindirmek zorunda olduğu bu geniş aile, onun hareket biçimini belirlemede daima dikkate alması gereken bir unsur olmuştur. Sürgün edildiği dönemde bile uğraşması ve çözüm bulması gereken en ivedi mesele bu geniş ailenin geçimi meselesidir. Yıllar sonra Müsteşrikler Kongresi’ne katılmak üzere devlet göreviyle İstanbul’dan ayrılırken

⁵ Ahmet Mithat Efendi. (2013) *a.g.e.*, s. 60-61

⁶ Ahmet Mithat Efendi. (2013) *a.g.e.*, s. 71

⁷ Ahmet Mithat Efendi. (2013) *a.g.e.*, s. 100.

⁸ Ahmet Mithat Efendi. (2013) *a.g.e.*, s. 44.

⁹ Tanpınar, Ahmet Hamdi. (2006) *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, YKY, İstanbul, s. 400.

bile bu geniş aile, onun satırlarında üstelik çok daha kalabalıklaşmış bir biçimde yer alır: “...şimdiyse irisi ufağı karibi baidi 300 nüfusu tecavüz eyleyen 60-70 familyanın übüvvetinde”¹⁰ bulunan Ahmet Mithat, hayatının her döneminde reel bir “Efendi Baba” olma gerçeğini unutmadan yaşamak zorundadır.

Genç Osmanlılarla yaşadığı fikir uyumsuzlukları, geçim vb. bireysel zorunlulukların yanı sıra Bağdat’ta tanıdığı Muhammed Can Attar’dan Doğu hikmetini, Osman Hamdi Bey’in hazırladığı listelerle Batı medeniyetini tanınması; Ahmet Mithat’ı kendine münhasır bir anlayış kurma ve bu minvalde devam etme hususunda derinden etkilemiştir. Okuma ve yazmayı neredeyse nefes alma kadar doğal ve vazgeçilmez bir hale getiren¹¹ Ahmet Mithat, Batı’nın Osmanlılar hakkındaki düşüncelerinin de yanlışlarla dolu olduğunu fark etmiştir. Bize hizmet etme amacıyla gelen Avrupalıların bile bizi yanlış tanıdığı ve “...bizim hakayık-ı ahvalimizden bil-külliye gafil ve cahil oldukları” ve “bizim (haşa) kabil-ül- ıslah olmadığımızı”¹² inandıklarını düşünen Ahmet Mithat, bütün bir fikir ve yazı hayatını bu düşüncenin üzerine kurar. Üstelik büyük değer vererek okuduğu ve kendi ifadesiyle “dince lâkaydide bulunan” hakîmlerin, sürgünde yaşadığı bunalım anlarında kendisine bir çıkış yolu sunamaması Mithat’ın dini düşüncelerini kuvvetlendirir ve bu düşünceleri hayatının tekrar merkezine almasıyla sonuçlanır. Bu bunalımlı anlarda dini düşünceler, kendi ifadesiyle “Fikr-i celil-i ulûhiyet ve diyanet... cidden ve hakikaten ve maddeten imdadıma yetiş[miştir.]”¹³. Ahmet Mithat, yaşadığı bu tecrübelerden sonra felsefi kökenli Avrupa düşüncesine karşı her zaman mesafeli duracaktır. Hatta bu anı kendi cümleleriyle: “ Nerede o dince lâkaydide bulunan hakîmlerimiz? Fikr-i celil-i ulûhiyet ve diyanet benim cidden ve hakikaten ve maddeten imdadıma yetiştiği zaman karşıma çıkmış olsalar idi sakallarını, saçlarını yoldardım. Kitapları elime geçse idi cayır cayır yırtar veyahut cayır cayır ateşe yakar idim.”¹⁴ biçiminde dile getirir.

1871 yılında on sayı çıkardığı *Dağarcık* dergisindeki yazılarının yol açtığı olumsuz izlenimleri silmek gibi farklı bir amacı gözetmiş olsa da yukarıdaki ifadelerin aynı zamanda bir iç hesaplaşmanın dışavurumu olarak kabul edilmesi gerektiği düşüncesindeyiz. Bizi bu düşünceye sevk eden bir diğer amil ise 1873-1876 yılları arasında yaşanan sürgün hadisesinden sonra Ahmet Mithat’ın yaklaşık yirmi beş yıllık bir süre içinde birbirini tamamlayan birçok eser kaleme almasıdır. Bu eserlerde yazar, düşünce dünyasının merkezine “hikmet” kavramını yerleştirerek felsefi düşünceye karşı düzensiz bir biçimde de olsa tavır

¹⁰ Ahmet Mithat Efendi. (2015) *Avrupa’da Bir Cevlan*, Dergah Yayınları, İstanbul, s. 29.

¹¹ Ahmet Mithat Efendi. (2013B) *Schopenhauer’in Hikmet-i Cedidesi*, Haz. Erdoğan Erbay-Ali Utku, Çizgi Kitabevi, Konya, s. 7.

¹² Ahmet Mithat Efendi. (2013) *a.g.e.*, s. 62.

¹³ Kendi ruh halini yansıtmasının yanı sıra bu ifadelerin Rodos sürgününün esas nedenlerinden biri sayılan ve *Dağarcık* dergisinde yayımlanan, Lamark’ın bazı düşüncelerini dile getiren yazıların olumsuz etkisini silme gibi bir gayreti içerdiğini de söylemek mümkündür. Bu yazılardan sonra *Basiret* gazetesinde Hoca İshak Efendi tarafından “Mevali’den Bir Zatın Varakası” başlığıyla “Ey kâfir-i bi-din!” hitabını içeren oldukça sert bir yazı yayımlanır. Üstelik İshak Efendi bununla yetinmez Meşihat makamına başvurarak Ahmet Mithat’ın te’ dip edilmesini ister. Bunun üzerine Zabıta Müdürlüğü’ne başka bir sebep gösterilerek çağrılır. Ancak bu çağırılma kendi ifadesiyle bir serpintidir, Ahmet Mithat’a göre bu serpentinin “bora’sı da Rodos’a nefyedilmesidir. (Bkz. Ahmet Mithat Efendi. (2013) *a.g.e.*, s. 79-83.)

¹⁴ Ahmet Mithat Efendi. (2013) *a.g.e.*, s. 127.

almıştır. Diğer aydınların dikkatini siyasi sorunlar üzerine yoğunlaştırdığı bir dönemde Ahmet Mithat, dikkatini bu alanın dışına yönelterek felsefi düşüncenin tenkidine yoğunlaşır. Hatta Hilmi Ziya Ülken'e göre "Türk fikir hayatında ilk defa Ahmet Mithat'la birlikte Batı'nın felsefe problemleri üzerinde düşünölmeye başlanır."¹⁵ Ahmet Mithat, bu düşünme biçimini sorunsallaştırarak bu konuyla ilgili peş peşe eserler kaleme almıştır. Sürgün hadisesinin yazarda derin bir yarık oluşturduğuna işaret eden Erbay ve Utku, bu yarığın Beşir Fuat'ın intiharıyla belirginleştiğini, 1876'da *Menfa*'da iptidai bir biçimde dile getirilen bu yaklaşımın *Müdafaa* (1883) adlı eserle birlikte sistematik bir karşı koyuş haline geldiğini ve bu vadede yayımlanan eserlerin ortak omurgasını oluşturduğunu ifade ederler.¹⁶ Avrupai felsefi düşünceye karşı tavrı geliştirmeye çalışan Ahmet Mithat'ın bunu elbette sistematik ve felsefi bir dille yapabilmesi; hem aldığı eğitim hem de alıştığı gazetecilik lisanından dolayı mümkün olmasa da yazar, karşı çıktığı düşünce bütününe yönelik akıl yürütmenin ön planda olduğu bir çürütme mantığı ortaya koymaya çalışır. Her ne kadar okunduğunda polemik üslubu açık bir biçimde hissedilse de Ahmet Mithat, Avrupa kaynaklı felsefi düşünceyi "hikmet-i maddiye" başlığı altında toplayarak karşısına "hikmet-i İslamiye" kavramını koymak istemektedir. Özellikle Avrupalı filozofların düşüncelerinde görölen pesimist tavra karşı çıkan Ahmet Mithat'ın çizgisini sertleştiren olaylardan birinin de Beşir Fuat'ın intiharı olduğunu bir kere daha hatırlamak gerekir. Pesimist düşüncenin bir Müslümana yakışmayacağını düşünen Ahmet Mithat, döneminin gençlerini bir kere daha "mucib-i helak olan hikemiyat[-ı maddiye]"¹⁷ karşısında uyarırken Fatma Aliye Hanım'a yazdığı mektubunda pesimizmin kaynağını "kaza ve kadere muarız ve müşteki olma"ya bağlayarak kendini "ehl-i İslam bir optimist"¹⁸ olarak konumlandırır.

2. Bir Batılı'nın Müslüman Olması ve *İstibşar*

Batılı felsefi düşünceye yaklaşımını yukarıda özetlemeye çalıştığımız Ahmet Mithat'ın düşünce âleminde Batılı bir ismin Müslüman olması elbette kendi tezlerini güçlendirmesi bakımından ona önemli bir fırsat sunmaktadır. Amerika'da Webb'in, İngiltere'de Abdullah Gulliyam'ın Müslüman olması ve İslam'ı yaymak için çalışmaları; Ahmet Mithat'a göre kendi düşüncelerinin doğruluğunu onaylayan önemli olaylardır. Daha önce kitap ve gazetelerden tanıdığı Batı'yı daha sonra Müsteşrikler Kongresi'ne katılmak için yaptığı uzun seyahatte ilk elden tanıma fırsatını bulmuş, özellikle bazı bilim adamlarının Doğu ve İslam konusundaki bilgisizliklerine şahit olmuş, zaman zaman da önyargılı yaklaşımları bizzat görmüştür. Bu gelişmeler sonucunda, özellikle 1876'dan sonra, onu inşa ettiği yaklaşımının doğruluğu hakkında özgüvenini bir kat daha arttırmış buluruz.

İslam'ın Amerika Birleşik Devletleri'nde yayılmasında önemli isimlerden biri olan Muhammed Aleksandır Webb Efendi, 1940'ların sonuna kadar unutulmuş ancak tarihsel bakımdan en az Malcom X kadar önemli bir isimdir. Batılı bazı araştırmacılar tarafından

¹⁵ Ülken, Hilmi Ziya. ((1992) *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, İstanbul, s. 115.

¹⁶ Ahmet Mithat Efendi. (2013B), *a.g.e.*, s. 17.

¹⁷ Ahmet Mithat Efendi. (2013B), *a.g.e.*, s. 20.

¹⁸ Ahmet Mithat Efendi. (2012), *Fazıl ve Feylozof Kızım Fatma Aliye'ye Mektuplar*, Haz. Fatma Samime İnceoğlu, Zeynep Süslü Berktaş, Klasik Yayınları, İstanbul, s. 204.

(Abdullah Hakim Quick, Sulayman Nyang, Barry Fell vb.)¹⁹ yapılan araştırmalar sonucunda İşlam'ın aslında kıtanın keşfinden en az beş asır önce Amerikan yerlilerine ulaştığına dair bazı somut bulgular ortaya konmuştur. Afrika kokenli kolelerden bazılarının da Müşlüman olduğu ve bu yeni kıtada dinlerini şartların elverdiği ölçüde yaşamaya çalıştıkları bilinen hususlardır. Ancak Webb Efendi ile birlikte ilk defa eğitimi, entelektüel niteliklere sahip ve Amerikan toplumundan olan birinin İşlam'ı kabul etmesi yaşanmıştır. Üstelik Amerikalı bu yeni "Yankee Mohammadan"²⁰ sadece İşlam'ı kabul etmekle kalmamış, İşlam'ın yayılması için teşebbüslerde bulunmasıyla da tarihteki yerini almıştır. Amerika'ya dönmeden önce yaşadıklarının gazetelerde yayımlanmasıyla herkesin merakla beklediği biri haline gelmişe de bu yayınlar aynı zamanda döndüğünde yapmayı düşündüğu çalışmaların tesirini azaltacak bir hüviyet taşımış, toplumun onu sadece merakla değil aynı zamanda alay ve istihzayla karşılaması içinde gerekli sosyal ortam sağlanmıştır. Örneğin dönemin etkin gazetelerinden biri olan *The New York Times*'da yayımlanan bir makalede Webb Efendi'nin mescit inşa etmek için 150.000 dolara sahip olduğu ileri sürülmekle kalınmamış aynı zamanda kendisine İşlam âleminde Amerikalıların din değiştirmeleri için ödenek olarak tükenmeyecek miktarda rupi sağlandığı ifade edilmiştir. Bu ve benzeri haberler toplumla Webb Efendi arasında bir duvar örebilmek amacına matuf haberlerdir.²¹ Bu haberler kısmen amacına ulaşmış ve Webb, İşlam'ı anlatmak için gittiği değişik şehirlerdeki bazı konferanslarda saldırıya uğramış hatta bu yüzden hastanede yatmak zorunda kalmıştır.²² Filipinler Konsolosluğuna atanmasında rol oynayan Amerikan başkanı Grover Cleveland'ın yakından tanıdığı bir isim olan Webb'in²³ Amerika dönüşünde karşılaştığı en önemli sıkıntılardan biri de toplumun İşlam hakkında sahip olduğu dogma niteliğindeki kulaktan dolma bilgilerdir. Ahmet Mithat'ın eserinde bir heyecan sonucu İşlam'ı kabul etmediğini, uzun araştırmalardan sonra Müşlüman olduğunu belirten Webb'in bu sözleri gerçeği tam olarak yansıtmaktadır. Webb, konsolosluk görevine atanmasından önce dinler hakkında araştırmalar yaparak günlük işlerinin dışında kalan zamanını "dini kitaplardan oluşan yaklaşık 13.000 ciltlik bir kütüphane"de "okuyarak değerlendirir".²⁴ Bu arayışın sonunda İşlam'ı kabul eden Webb'in Amerika dönüşü yaşadığı ikinci sıkıntı ise Hint Müşlümanlarının kendisine vaat ettiği yardımın çoğu zaman gecikmeli gelmesi, bazen de tamamen kesilmesidir. Bu gecikmeler sonucunda çalışmalarına iki ay gecikmeli başlayan Webb'in faaliyetleri Amerikan kamuoyunda ilgiyle izlenmiştir. Her ne kadar Müşlüman olanların sayısı kırk civarında açıklansa da Webb, Osmanlı sefaretine yazdığı mektupta Müşlüman olanlardan birçoğunun kamuoyu tepkisinden ve işlerinin bozulmasından çekindiği için Müşlüman olduklarını açıklamadıklarını ancak Amerika'da bir

¹⁹ EMANET, Celal. (2013). "Muhammed Alexander Russell Webb ve Abd'deki İşlam Misyonu." *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt 13, Sayı 2.

²⁰ Howe, Justine. "Alexander Russell Webb and Islam in America"

<https://faith.galecia.com/essays/islam-heartland-alexander-russell-webb-09.06.18>.

²¹ EMANET, Celal, **a.g.m.**, s. 152.

²² EKİNCİ, İlhan (2005). "Doğu ile Batı Arasında Bir Aydın: Muhammed Alexander Russell Webb Efendi." *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, Sayı 17.

²³ F. Abdullah, Omer. "Muhammed Alexander Russell Webb: Osmanlı'nın İlk New York Başkonsolosu." Tercüme: İbrahim Özdemir, <http://www.ilimdunyasi.com/dini-makale-ve-yazilar/istanbul-nasil-anlatilabilir-ki/?wap2> 09.06.18. [Omer F. Abdullah, Webb'in yazdığı günlüklerine ulaşarak onun hakkında bir kitap da hazırlamıştır.]

²⁴ EMANET, Celal, **a.g.m.**, s. 147.

yıl içindeki Kuran satışlarının önceki on yılın düzeyini geçtiğini belirtmiştir. Hint Müslümanlarının desteklerinin azalarak tamamen kesilmesi sonucunda Webb'in faaliyetlerini yakından izleyen Osmanlı sefaretı devreye girmiştir. Washington Sefaretinin, Osmanlı Hariciye Nezareti'ne gönderdiği 19 Ocak 1893 tarihli bir rapor bu konuda bilinen ilk tarihi belgedir.²⁵ Webb'le ilgili bir başka sadaret belgesinde Webb'in çalışmalarının kamuoyuyla paylaşılmasının yerinde olabileceği belirtilmektedir. Yazışmaların devamında 23 Haziran 1893 tarihinde sadaret makamından padişaha yazılan arzda "gayr-ı resmi surette yardım yapılması"nın yerinde olacağı belirtilmiştir. Buna rağmen padişahın uzun süre olumlu ya da olumsuz bir cevap verilmemiştir. Araştırmacılar bu gecikmenin sebebini, dış ülkelerde yapılan İslam'la ilgili çalışmalardan duyulan rahatsızlıklar sonucunda her türlü tepkinin Abdülhamit'e yöneltilmesi yüzünden padişahın bu konudaki temkinliliği olarak belirtmektedirler.²⁶ Yaklaşık altı aylık bir gecikmeden sonra padişah tarafından Webb'e bahşış olarak 25.000 kuruş gönderilmesini onaylayan bir mucibince emri yayımlanır. Aynı yıl içinde Webb Efendi'ye Ahmet Muhtar Paşa tarafından da hediye olarak 500 dolar gönderilir. İlerleyen dönemde Webb Efendi'ye düzenli olarak 2500 kuruşluk bir maaş bağlanmasına²⁷ rağmen Osmanlı sadareti bu ilişkinin mümkün olduğunca gizli kalması hususunda titizlik göstermeye çalışmıştır. Osmanlı devletiyle olumlu ilişkilere sahip olan Webb, özellikle Ermeni iddialarıyla ve Osmanlı devletinde yaşanan modernleşme çabalarıyla ilgili iki kitap kaleme almış ancak bu kitaplarda kendi adını kullanmamıştır. Ermeni iddialarıyla ilgili kaleme aldığı *The Armenian Troubles and Where the Responsibility Lies* adlı eseri A Correspondent (Bir Muhabir) imzasıyla yayımlarken Osmanlı devletinin ve Abdülhamit'in gelişme çabalarının anlatıldığı *A Few Facts About Turkey Under the Reign of Abdulhamid II* adlı eserini American Observer (Amerikalı Bir Gözlemci) imzasıyla yayımlamıştır.²⁸ Hayatının sonlarına doğru çalışmalarının temposunu düşürmek zorunda kalan Webb, eşinin kendi parasıyla satın aldığı çiftliğe çekilerek yaşamını sürdürür. Buna rağmen konferans ve benzeri çalışmalara katılmaktan da geri kalmayan Webb, 1901 yılında İstanbul'u ziyaret etmiş ve bu ziyaretinde padişah tarafından üçüncü dereceden mecidilik nişanı, onur madalyası ve Bey unvanıyla onurlandırılır.²⁹ Aynı yıl içinde Osmanlı sadaretinden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 29 Eylül 1901 tarihiyle bir emirle, Amerikalı Muhammed Webb Efendi'nin "New York Fahri Baş Şehbenderliğine atandığını " bildirilir ve Webb Efendi vefat ettiği 1916 senesine kadar bu görevini sürdürür.³⁰

Ömrünün son yıllarını yaşadığı Rutherford beldesinde vefat eden Webb Efendi'nin cenazesi, bu bölgede yaşayan hiçbir Müslüman olmaması nedeniyle namazı kılınmadan kilise tarafından kaldırılmış ve cenazesi Hristiyan mezarlığına gömülmüştür. Buna rağmen "Tören her ne kadar kilisede ifa edilmiş olsa bile Muhammed Webb'in kızı Mary, babasının

²⁵ ERASLAN, Cezmi (1996). "Muhammed A. R. Webb'in Amerika'da İslam Propagandası ve Osmanlı Devleti'yle İlişkileri (1893-1896)." *İlmi Araştırmalar Dergisi*, sayı 2.

²⁶ ERASLAN, Cezmi, **a.g.m.**, s. 82.

²⁷ EKİNCİ, İlhan. **a.g.m.**, s. 25.

²⁸ EMANET, Celal. **a.g.m.**, s. 164.

²⁹ EMANET, Celal. **a.g.m.**, s. 160.

³⁰ EMANET, Celal. **a.g.m.**, s. 160.

son nefesine kadar Müslüman olarak yaşadığını ve imanlı olarak İslam üzerine ruhunu teslim ettiğini tasdik” eder.³¹

Ahmet Mithat Efendi, Amerika Birleşik Devletleri'nin Filipinler Konsolosu olan Aleksandır Russel Webb'in ailesiyle birlikte Müslüman olmasına dair *Tercüman-ı Ahval*'de yayımladığı yazıları bir araya getirerek 1894 senesinde *İstibşar* adıyla kitaplaştırdı. Eserin başlangıcında yer alan yaklaşık on beş sayfalık bölümde değişik konulardan bahseden Ahmet Mithat, dini düşüncenin her şeye rağmen Batı dünyasında oldukça kuvvetli olduğunu belirterek anarşist, nihilist ve sosyalist düşünce sahipleri dışında Avrupa'da Hristiyanlığın etkili olduğunu dile getirir. Avrupa düşünce dünyasında her ne kadar Hristiyanlık karşıtı olan isimlere rastlanmaktaysa da Ahmet Mithat'a göre Hristiyanlığı savunan ve ihya etme amacını güden çok sayıda isimden bahsetmek de mümkündür. Bu kişilerin sadece Avrupa'da değil, diğer memleketlerde de Hristiyanlığı yaymak amacıyla misyonerlik faaliyetlerine katıldığını dile getiren Ahmet Mithat, Hristiyanlığı yaymak için gösterilen bu çabaya imrenmekten de geri kalmaz ve bu düşüncesini “Birkaç yüz seneden beri en uzak memleketlere kadar kaç misyoner heyetleri gönderildiğini ve bunların büyük fedakârlıklara mukabil ne kadar da faydeli işler gördüklerini insan düşündükçe bu gayretin derecesini pek büyük bularak eğer kalbinde biraz da hamiyet-i İslamiye bulunursa ‘Ah! Bizde olasıca gayret!’ dememesi kabil olamaz.”³² cümlesiyle ortaya koyar. Batılı devletlerin ve kuruluşların misyonerlik kurumunun geliştirilmesi için büyük gayretler ve paralar harcadığı anlatan Ahmet Mithat, Batılı yayımların misyonerlik kurumunu yaptığı işbirliğinden haberdar görünmektedir. Bütün bu çabalara rağmen Batılı devlet ve kurumların misyonerlik çalışmalarından istedikleri sonucu elde edemediklerini belirten Ahmet Mithat'a göre bu çalışmaların gerekli semereleri vermesi halinde Hristiyanlık propagandası yapılan yerlerde edyan-ı kadimededen hiçbir eser kalmaması gerekirken sonuç hiç de beklenildiği gibi olmamıştır. Ona göre bu çalışmaların karşısına başka bir gayret çıkmış ve misyonerlerin tüm gayretlerini boşa çıkarmıştır. Ahmet Mithat bu gayretin “Gayretullah” olduğunu belirterek³³ misyonerlik çalışmalarının semeresiz kalmasının nedenini de okuyucularına aktarmış olur. Londra'da toplanan misyonerlik çalışmaları kongresine katılan ünlü isimlerden biri olan İsak Taylor'un da bu hususu söz konusu toplantıda dile getirdiğini ifade eden Mithat, bütün bu çabalara rağmen özellikle Hint ve Orta Afrika'da misyonerlerin “para kuvvetiyle aldatarak veyahut cebir ve şiddet-i askeriye ile korkutarak esaret gibi bir suretle kendilerine tabi kıldıkları adamların miktarları[nın] ancak binlerle tadad olduğu”³⁴ halde Müslüman olanların sayısının milyonlara vardığını ifade eder. İshak Taylor ve Lavojeri gibi ünlü isimlerin bu durumu açıkça belirtmeleriyle birlikte bazı Avrupalıların hallerinde kimsenin beklemediği bir değişiklik yaşandığını dile getiren Ahmet Mithat, bu değişikliğin birçok Avrupalının kalbinde İslam'a yönelik görülen olumlu bir değişiklik olduğunu anlatır. Böylece aslında dünyanın değişik yerlerine Hristiyanlığı yaymak için gönderilen kişilerin İslamiyet'le ilgilenmeye başladıklarını, müsteşrikler tarafından İslam'a dair yapılan araştırmalar neticesinde Avrupalıların İslam'a ilgi duymaya

³¹ EMANET, Celal. **a.g.m.**, s. 162.

³² Ahmet Mithat Efendi. (2018) *İstibşar*, Haz. Kudret Savaş, Çizgi Kitabevi, Konya, s. 19.

³³ Ahmet Mithat Efendi. (2018) **a.g.e.**, s. 20.

³⁴ Ahmet Mithat Efendi. (2018) **a.g.e.**, s. 21.

başladıklarını ifade eder. Böyle bir gelişmenin sonucu olarak Avrupa'nın birçok ülkesinde -örneğin Almanya, Belçika ve İngiltere'de- Müslüman olan eğitimli kişilere dair örnekler verir³⁵.

Eserin 24. sayfasından itibaren Ahmet Mithat'ın birden başka konulara atlayan üslubunun bir kere daha ortaya çıktığı görülür. Yazar, konuya burada ara verir ve Ebu Hureyre'den rivayet edilen bir hadisi aktararak İslam'ın her yüz senede bir ortaya çıkan bir Müslüman tarafından teceddüt ve teyyüt eyleyeceğinden bahsederek İslam âleminin son asırlarda görülmemiş bir atılım içinde bulunduğunu, dini ve dünyevi bakımdan tüm Müslüman ülkelerde bir ilerlemenin görüldüğünü belirtir.³⁶ İslam âleminin en umulmayan ülkelerinde bile görülen bu gelişme çabalarının kaynağının Osmanlı sultanı Abdülhamit olduğunu belirten yazara göre padişahın çabaları “yalnız hudud-ı memalik-i İslamiye dâhilinde imdada yetişmedik yer bırakmamakla kalmayıp hudud-ı cihanı şamildir.”³⁷ İslam âlemi dışında da dünyanın neresinde olursa olsun insanlığa faydalı bir çabaya en önce padişahın yardım ettiğini belirten yazar, bu konuda ilginç örnekler verir. Osmanlı sultanının Avrupa'da gerçekleştirilen bazı atılımlara da destek verdiğini ifade eden Ahmet Mithat bunu: “Fransa'da bir Pastör nev'-i beşere nafi bir eser keşfeder, tesis eylediği dar'üt-talim için iane ve atıyye-i Hamidiye ser-defter-i şükranı tezyin eyler. Berlin'de bir Koh (Koch) yine insaniyete nafi mukaddime-i muvaffakiyet gösterir seniyye-i iftiharî en evvel Osmanlı nişanıyla tezyin olunur.”³⁸ cümlesiyle okuyucusuna aktarır.³⁹

Amerikan konsolosluğunu yapan Webb'in hikâyesinin anlatılmasına ise eserin 31. sayfasından itibaren başlanır. Amerikan konsoloslarının resmi görevlerinin yanı sıra aynı zamanda misyonerlik görevlerinin de bulunduğu belirten Ahmet Mithat, bu sebeple Webb'in hem resmi hem de gayri resmi görevi gereğinde İslamiyet'i tetkik etmeye başladığını belirterek bu tetkikin ilerleyen aşamalarında Webb'in İslamiyet'i kabul ettiğini ifade eder. Gelişmeleri Amerikan *Sun* gazetesinin haberleri aracılığıyla takip edeceğini ve bunları okuyucularıyla paylaşacağını belirten Ahmet Mithat böylece kaynağını da okuyucularınailetmiş olur.⁴⁰ *Sun*

³⁵ Ahmet Mithat Efendi. (2018) **a.g.e.**, s. 23.

³⁶ Ahmet Mithat Efendi. (2018) **a.g.e.**, s. 25.

³⁷ Ahmet Mithat Efendi. (2018) **a.g.e.**, s. 27.

³⁸ Ahmet Mithat Efendi. (2018) **a.g.e.**, s. 27.

³⁹ Söz konusu cümle yakın zamana kadar karanlıkta kalan ilginç bir durumu açığa çıkarmaktadır. Pasteur ve Koch'un Abdülhamit tarafından desteklendiği ifadesi ilk okunduğunda yalnızca gerçeküstü bir övgü cümlesi gibi görünse de konuyla ilgili arşiv çalışmalarında bunun gerçek olduğu ortaya çıkmaktadır. Çetin-Filiz Aykurt tarafından 21-23 Ekim 2015'te Edirne düzenlenen Uluslararası Söz, Sanat, Sağlık Sempozyumu'nda sunulan “**II. Abdülhamit'in Pasteur Enstitüsü ile Münasebetleri**” adlı bir tebliğde bununla ilgili arşiv belgeleri ortaya konmuştur. Ayrıca <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/yazarlar/irfan-atasoy/593723.aspx> adresinde yayımlanan bir köşe yazısında İrfan Atasoy, Zeoros Paşa'nın Pasteur'un enstitü kurması için 10.000 franklık bir yardımı Paris'e götürdüğünü belirtir. Bir başka yazıda ise Pasteur'un yanı sıra Koch'un da Osmanlı padişahının ianesinden faydalandığı belirtilmektedir. <http://www.oncevatan.com.tr/abdulhamit-ve-pastor-makale.32673.html>. Bu konuyla ilgili başka bir habere de aşağıdaki bağlantıdan ulaşılabilir: <http://aa.com.tr/tr/bilim-teknoloji/2-abdulhamid-bilime-destek-vermis/716200>.

⁴⁰ Ahmet Mithat her ne kadar *Sun* gazetesinin haberleri aracılığıyla Webb'in Müslüman olması ve sonrasında gelişen olayları aktarırsa da bu olay İngiltere, İskoçya, İrlanda ve Birleşik Devletler 'de çok sayıda gazeteye haber olmuştur. Eserin anlatımında olaya atfedilen önem ilk başta abartılı gibi görünse de Batı âleminde de olayın büyük yankılar uyandırdığı görülmektedir. Örneğin 23 Aralık 1892 sayılı nüshasında *Poseyville News* ve 28 Aralık 1892 tarihli nüshasında *Greensburg Standart* gazeteleri aynı haberi “Bizi İhtida Etmek/Dinimizden Döndürmek İstiyor!” başlığıyla yayımlamışlardır. Her iki

gazetesinin haberinde yer alan bir ayrıntıya dikkat çeken Ahmet Mithat, yeni Müslüman olan Amerikalının ismini değiştirmeyerek yalnızca başına Muhammed ismini ilave ettiğini, ayrıca domuz eti ve alkollü içkilerin tüketiminden vazgeçtiğini belirtir ve Batılı kıyafetler içinde birinin bu kadarcık değişimle nasıl Müslüman olabileceği şeklinde Amerikan gazetesi tarafından sorulan soruyu aktarır. Batılı anlayışın tersine, bunları yapmanın yanı sıra Batılı kıyafetleri giymenin herhangi bir sorun çıkarmayacağını belirten Ahmet Mithat, Batı düşüncesinde yer alan yerleşik Müslüman algısının yanlışlığına değinir.⁴¹ Henüz Amerika'ya dönmeyen, Hindistan'ın büyük şehirlerinde, Amerika'da yapacağı faaliyetler hakkında bilgiler veren Webb'in Hindistan seyahatinin ayrıntılarını *Sun* gazetesi aracılığıyla vermeye devam eder. Haberlerde yer alan bazı ayrıntıları ön plana çıkararak söylemek istediklerini dile getirme amacını güden Ahmet Mithat, yine *Sun* gazetesinin haberlerinde yer alan ve Webb'in Bombay konferansında yer alan bir konuşmasına yer verir. Bu konuşmanın en önemli kısmı Webb'in ciddi bir Hristiyan eğitimi almasına rağmen neden İslam'ı tercih ettiğiyle ilgilidir. Webb'in konuşmasını aynen aktaran Mithat, onun bir heyecan sonucu Müslüman olmadığını, aksine araştırmalarının sonucunda Müslüman olduğunu belirten bölümü de eserinde yayımlar.⁴² Aynı zamanda konsüllerle Hristiyanlığın yapısının değiştirildiğini ve Hristiyan mezheplerinin bidatlerle dolduğunu, İslam peygamberi Hz. Muhammed'in ise yeni bir din va'z ve tesis buyurmayıp aksine insanlığın doğuşundan beri aslında geçerli olan dini ikmal ettiğini belirtir ve Webb'in şu cümlelerine yer verir: "Hatta şurasını da size temin eylerim ki Peygamber Aleyhissalatu Vesselam Efendimiz Hazretleri din-i İsevi'nin esas-ı ahkâm ve kavaid-i hakikiyesine de mugayir olacak hiçbir şey talim buyurmadı. Bilakis İslamiyet ile din-i İsevi'nin kavaid-i esasiyesi dikkat ile mukayese edilir ise görülür ki beynlerinde esasen yani maksad-ı tevhitçe müşabehet ve mutabakat mevcuttur."⁴³ Ayrıca konuşmanın devam eden kısmında Webb'in, İslam'ın Hz. Meryem ve İsa ile ilgili görüşlerinden de etkilendiği açıkça görülmektedir.

Ahmet Mithat'ın aktarmaya devam ettiği bölümde yer alan, Batılıların İslam'la ilgili düşüncelerinin yaygın söylemden etkilendiği ve gerçeğe dayanmadığı görüşü, aslında Mithat'ın birçok eserinde yer alan bir görüştür. Ahmet Mithat'ın özellikle dinler tarihi alanında yazdığı eserlerin temel tezini oluşturan yaklaşımı, Webb'in cümleleriyle bir defa daha dile getirilir. Söz konusu bölümde esasen *Paris'te Bir Türk* romanının baş kısmında geçen ve vapurdaki Avrupalıların Doğu hakkındaki bilgilerinin kaynaklarını ve bu bilgilerde yer alan hususların gülünçlüğünü anlatan kısım bir defa daha üstelik Webb'in ifadeleriyle okuyucuya aktarılır. Bu hususta Webb'in verdiği örnek de oldukça ilginçtir ve Batılı sıradan

gazetede yer alan haber metni de aynıdır. *Dubuque Times*'in 25 Şubat 1893 tarihli nüshasında haber şu şekilde verilmiştir: "Kuran veya Kılıç: O [A.R. Webb] burada! Müslüman ve zengin Hindistan ve Doğu'nun Amerikalı tek Müslümanı, Batı'nın medeni Hristiyanlarına İslam'ı yaymak için gönderildi. Muhammediler Birleşik Devletler'de inançlarının yayılmasını umuyor ve bekliyorlar." Ayrıca Kentucky, New Jersey, Wiskonsin, Kansas, Kuzey Karolayna, Alabama, Missouri, Montana, Oregon, Louisiana, Kaliforniya, Florida, Pensilvanya, New York ve Iowa eyaletlerinde yayımlanan çok sayıda gazetede de söz konusu haber yayımlanır.

Bkz. <https://www.newspapers.com/search/#query=Alexander+Russel+Webb&offset=28>

⁴¹ Ahmet Mithat Efendi. (2018) a.g.e. s. 31.

⁴² Ahmet Mithat Efendi. (2018) a.g.e. s. 33.

⁴³ Ahmet Mithat Efendi. (2018) a.g.e. s. 33-34.

insanın İslam, Doğu ve Müslümanlar hakkındaki düşüncesine çarpıcı bir örnek oluşturmaktadır. Bu olay Webb tarafından şöyle anlatılır: “Amerika’da cahil Hristiyanlar alelumum şu zann ve itikadda bulunurlar ve İngiltere’de dahi pek çok kimseler o zann ve itikada iştirak ederler ki güya her Müslüman birçok kadınlarla memlu bir harem dairesine malik olup zaman zaman telef edecek birkaç Hristiyan bulmak için şemşir be-dest olarak sokakları dolaşmadıkları halde dahi vakitlerinin kısm-ı azamını harem dairesinde geçirirler imiş. Oldukça zeki bir Hristiyan bir gün bana dedi ki: “Bir Müslüman müddet-i ömründe la-ekall bir Hristiyanı itlaf ve ekl etmez ise cennat-ı aliyatta nail-i makam olamayacağı itikadında bulunur imiş.”⁴⁴ Hindistan ahalisinden birinin sorduğu “Terakkiyat-ı hazire-i medeniyenin Hristiyanlık sayesinde hâsıl olduğunu inkâr edemezsiniz ya?” sorusuna da cevap veren Webb, bilakis bu aykırılığın esasen bilim ve terakkiyatla Hristiyanlık arasında bulunduğunu belirterek *Sermonde la Montani* adlı eseri bu cevabına dayanak gösterir. Ayrıca Avrupa’nın karanlık içinde yaşadığı dönemlerde Müslümanların Endülüs medeniyetini kurmasının bu konuda en iyi cevap olduğunu belirtir.⁴⁵ Bu bölümlerde her ne kadar konuşan kişi Webb olsa da üslubun ve yaklaşımın Ahmet Mithat’la olan benzerliği gözden kaçmaz. Dolayısıyla Webb bu bölümde hem konuşan hem de aslında Ahmet Mithat’ı doğrulayan bir rol üstlenmektedir.

Konuşmanın devam eden kısmında Webb tarafından, Batı âleminde İslam’a yöneltilen en yaygın iki suçlamanın karşılığı verilir. Bu suçlamalardan ilki çok eşlilikle ilgilidir. Webb, çok eşlilikle ilgili olarak bunun sadece bir izin olduğunu, Batı’da bunun kabul edilebilmesi için gereğinin ve hikmetinin anlaşılması lazım geldiğini belirterek bu âdetin kabulünün uzun zaman alacağından bahseder. İkinci mesele ise İslam’ın kılıçla yayılması meselesidir. Webb’in buna verdiği cevap, her iki dinin de gerektiğinde kılıca başvurduğu, ancak bunun İslam’da belli kurallara dayandırıldığı biçimindedir. Webb, misyonerlerin içinde bulunulan zamanda bile bazen güce başvurmaktan çekinmediğini belirterek buna üç yüz senedir İspanyolların hâkimiyetinde bulunan Filipinleri örnek olarak gösterir.⁴⁶ Amerikan gazetesinde yer alan haberleri okuyucularına aktarmaya devam eden Ahmet Mithat; birçok kişinin, bilim ve fende ileri giden Amerikan halkının gerçekten İslam’ı kabul edip etmeyeceği konusunda sorulan soruya Webb’in verdiği cevabı aktarır. *Sun* gazetesinin haberine göre Webb, Amerikan halkının İslam’ı bir gün kabul edeceklerini belirterek söz konusu soruya şu cevabı verir: “Amerika’da iyi ve makul olan şeyleri diriğ ve takdir edecek erbab-ı dirayetten binlerce adam bulunduğunu bildiğim için ümit ederim ki Cenab-ı Kadir-i Mutlak Hazretlerinin kudret ve azimeti Hint vesair mahallerde olduğu gibi Amerika’da dahi kaviyen hissedilecektir. Biz İslamiyet’i ahaliye mümkün mertebe sade ve usul-i münazaraya muvafık surette irae ile husul-i muvaffakiyeti lütf-i İlahi’den temenni eyleriz.”⁴⁷ Eserde, Webb’in Bombay nutkunda yer alan bazı sorular ve bunlara verilen cevaplar aktarıldıktan sonra Webb’in Haydarabat’taki konferansına da kısaca yer verilir.

⁴⁴ Ahmet Mithat Efendi. (2018) **a.g.e.**, s. 34.

⁴⁵ Ahmet Mithat Efendi. (2018) **a.g.e.**, s. 34-35.

⁴⁶ Ahmet Mithat Efendi. (2018) **a.g.e.**, s. 35.

⁴⁷ Ahmet Mithat Efendi. (2018) **a.g.e.**, s. 42.

Eserde yer alan ve defalarca tekrarlanan plana göre önce Webb tarafından yapılan açıklamalar okuyucuya aktarılır, ardından da Ahmet Mithat, Webb'in eksik kaldığını düşündüğü yerlerde devreye girerek bilgi eksikliğini tamamlar. Ahmet Mithat'ın birçok romanında yer alan, kahramanların konuşmalarında eksik kalan kısımların yazar tarafından araya girilerek tamamlanması olgusu bu eserde de görülmektedir. Bilindiği gibi Ahmet Mithat eserlerinin neredeyse tamamında, kahramanların eser içindeki rolleri gereği konuşabildikleri kadar konuşmasının ardından devreye girerek o bölümün yazılmasının belki de gerçek nedeni olan bahisle ilgili düşüncelerini aktarır. *İstibşar*'da da 43. sayfadan itibaren, Webb'in bahsi geçen meselelerle ilgili açıklamalarını yeterli bulmayan Ahmet Mithat, sözü alarak yaklaşık beş sayfalık ilave bir izahatta bulunur. Bu izahatta değinilen birkaç başlık vardır. Bu başlıklardan ilki gelişmiş bir milletin yani Amerikan milletinin İslam'ı kabul edip etmeyeceği meselesine ayrılır. Bu soruyu oldukça garip bulan Ahmet Mithat; Amerikan milletinin, tüm olumsuzluklarına ve mantıksızlığına rağmen Hristiyanlığı kabul ettiğini ifade ederek İslam'ı da rahatlıkla kabul edebileceğini belirtir ve mantık bakımından İslam'ı kabul etmelerinin çok daha kolay olacağını ifade eder. Hakkında izahat verilen bir diğer husus ise bilim ve din arasındaki çelişki meselesidir. İslam tarihinde yer alan meşhur birçok bilim adamının İslam'la ilgili bir sıkıntı yaşamadığını belirten Ahmet Mithat, sıkıntıların yalnızca İsmaililer gibi eşkıya tayfası denebilecek gruplar tarafından çıkarıldığını belirterek bu grupların ise Avrupa'da var olan nihilist ve anarşist gruplara denk olduğunu ifade eder. Ayrıca bilim ve irfan bakımından gelişen bir toplumun ibadete vakit ayırmasının zor olacağına dair bir soruya da söz konusu bilim adamlarını örnek göstererek cevap verir. Bu kısımda yer alan ve Ahmet Mithat tarafından ortaya konan başka bir düşünce ise "Servet ve saadet çok çalışmakla değil, inayet-i Hakk'a nailiyetle hâsıl olur." düşüncesidir. Mithat, Batı âleminin kol ve hayvanat kuvvetine buhar kuvvetini ilave ederek bin adamın bir yılda göremeyeceği işi makinelerle bir günde gördürmesine rağmen memleketlerinde fakirliğin arttığını ve pek çok insanın açlıktan ölme derecesine geldiğini belirterek gelir dağılımıyla ilgili bir noktaya parmak basar, ancak bu bahsi derinleştirmez. Webb'in bu çalışmasının önemli olduğunu bir kez daha vurgulayan Ahmet Mithat; bu çalışmayı, başarılı olmaması halinde dahi başlangıç oluşturması adına kıymetli bularak bu tür çalışmalara bakışını şu şekilde ortaya koyar: "Ne hacet bu defasında Muhammed Webb Efendi muvaffak olamaz ise yarın Ahmet filan Efendi'nin de muvaffak olamayacağını hüküm kabil midir? İngiltere'de Abdullah Guyliyam Efendi'den evvel dahi Müslüman yok değil idi. Kendi hanesinde ittihaz-ı mescid etmiş İngilizler var idi ki oralarda Müslümanlar dahi namaz kılmışlar idi. Abdullah Guyliyam bu hali bir cemaat derecesine kadar vardırı. Ahlafi daha ziyade tamim ederler. Amerika'da dahi bu tedricat husule gelir ise istibad olunamaz. Zira her şey evkat-ı mahsusesine merhun olduğundan anları hiçbir kimse ne isti'cal edebilir ne istical!"⁴⁸

Eserin ilerleyen bölümlerinde Webb'in Hindistan'da Encümen-i Himayet-i İslam cemiyeti üyeleriyle yaptığı toplantı ve ülkesine döndüğünde yapmayı düşündüğü çalışmalar anlatılır. Buna göre Webb, Hint Müslümanlarından toplamayı umduğu yaklaşık 35.000 dolar parayla Amerika'da İslam'ı anlatmak amacıyla öncelikle bir cami açmayı ve bir okul kurmayı

⁴⁸ Ahmet Mithat Efendi. (2018) a.g.e. s. 47-48..

düşünmektedir. Aynı zamanda yaklaşan Şikago sergisine yetiştirmeyi düşündüğü başka planları bulunmaktadır. Webb, bu sergiye gelecek Müslümanlardan oluşacak büyük bir cemaatle Batılıların dikkatini çekmeyi düşünmektedir. Cuma hutbesini İngilizce verilmeyi düşünen Webb, bunu gerçekleştirmek için Kahire ulemasından İngilizce bilir bir zatın da Amerika’da yapılacak çalışmalara katılmasını planlar. İslam uleması tarafından yeni bir tercümesi yapıncaya kadar Sal’in (George Sale) Kuran tercümesinin uygun bir fiyatla satılmasını sağlamayı tasarlayan Webb bu toplantıda cemiyet üyeleriyle değişik konular üzerinde de fikir alışverişinde bulunmuştur. Bu çabalardan umutlu olan Ahmet Mithat konuyla ilgili fikirlerini “Her ne kadar garip olabilirse de 1893 senesinde Şikago’da bir cami-i şerif görülecek ve minaresinde dahi müezzin vakt-i salatı ilan için “Es-salatu hayrün mine’n nevm” diye nida edecektir.”⁴⁹ cümlesiyle ortaya koyar.

Eserin 52. sayfasından itibaren Webb’in Amerika’ya döndükten sonra yaşadıkları anlatılmaya başlanır. Buna göre Webb, Amerika’ya döndükten sonra ilk konferansını ABD’nin Siyam konsolosluğunu yapan ve bu görevi münasebetiyle İslam hakkına bilgiye ve sempatiye sahip olan arkadaşı David Skill’in evinde vermiştir. Bu konferans 7 Mart 1893 tarihinden birkaç gün önceye denk gelmektedir. Ahmet Mithat’a göre bu tarihin aslında tam olarak belirlenebilmesi önemlidir çünkü bu tarih ona göre Yeni Dünya’da İslam’a davetin gerçekleştiği ilk tarihtir. *Sun* gazetesinin haberine göre bu konferansa Skill’in arkadaşlarının yanı sıra halka açık olması münasebetiyle öğrenciler ve gazeteciler de katılmıştır. Önceki haberlerde tekrarlanan kıyafetle ilgili şaşkınlık bu toplantıda da yaşanır. Webb’in Arap kıyafetleriyle toplantıya geleceğini bekleyenler Ahmet Mithat’ın anlatımıyla “...siyah pantolon ve frak ve beyaz boyun bağı ve eldiven suare “müsamere” kıyafetini labis bir adam çıkıverince düçar-ı hayret olmuşlardır.”⁵⁰ *Sun* gazetesinden olayların gelişimini takip ettiğini bildiren Ahmet Mithat, gazetenin verilen konferansın yalnızca bazı bölümlerini haberleştirdiği için konferansın tam metnine vakıf olmadığını belirtir. Yazılanlardan, bunların her birinin aslında sorulan bir soruya cevap olarak söylenen şeyler olduğunu tahmin eden Ahmet Mithat’ın bu düşüncesinin konferansa dair haber metni okunduğunda doğru olduğu anlaşılmaktadır. Zira metinde yer alan hususlar Batı dünyasında İslam denildiğinde akla ilk gelen sorulardan ve hususlardan oluşmaktadır. Konferansta Webb, tahmin edilebileceği gibi kader meselesinden ve Müslümanların kadere nasıl bir anlam yüklediklerinden, çok eşlilik meselesinden ve temizlik konusundan bahsetmektedir. Konferansta konuşulanların okuyucuya aktarılmasından hemen sonra Ahmet Mithat, önceki bölümlerde olduğu gibi bahsedilen konularla ilgili uzun izahatlar verir. Bu kısımda özellikle Müşteşrikler Kongresi izlenimlerine yer veren ve Batılıların İslam, Müslümanlar ve özellikle de Osmanlılar hakkında yanlış bilgilere sahip olduklarını ifade eden yazar, özellikle Batılıların Osmanlı ülkesinde yaşanan modernleşme çabalarından bihaber olduklarını, ülkede askeri ve sivil birer tıp fakültesi bulunduğunu bilmediklerini anlatır. Anlattığı konularla ilgili Avrupalılara verdiği bilgilerin onlar tarafından hayret ve inanmama tavrıyla karşılandığını belirten Ahmet Mithat,

⁴⁹ Ahmet Mithat Efendi. (2018) **a.g.e.**, s. 51.

⁵⁰ Ahmet Mithat Efendi. (2018) **a.g.e.**, s. 53.

oluşturulan İslam, Müslüman ve Osmanlı imajının kurgusalılık ve söylemsellik boyutunu fark etmiş görünse de bu konulara ayrıntılı bir şekilde girmez.

Amerika’da verilen ilk konferans metninde yer alan çok eşlilikle ilgili hususta bazı ayrıntılara yer veren Ahmet Mithat, özellikle Mormonlar adıyla bilinen ve çok eşli olan bir Hristiyan gruptan dolayı meselenin anlaşılmasının daha da zor olduğunu dile getirerek Webb’in diğer eşlerin ilk eşe denk olmayacağı açıklamasını düzeltmeye çalışır. Konferansta çok eşlilikten bahsedilmesine rağmen Müslüman kadının hukuki haklarından bahsedilmemesini bir eksik olarak gören Ahmet Mithat bu hususta bilgiler verirken aynı zamanda okuyucularını, konuyla ilgili bilgi edinmesi için Fatma Aliye Hanım’ın eserlerine de yönlendirir. Müslümanların nezafet ve perhizkârlığıyla ilgili bölüme de açıklamalar getiren Mithat’ın, bu noktada Webb’in açıklamalarına eklemeler yaptığını görürüz. Ahmet Mithat’a göre Müslümanlar, esasen toplumsal hayatlarında ahlaki düşüklüklerden uzak durdukları için Batı toplumlarındaki gibi geç yaşlara kadar evlenmeyen ve gayrimeşru hayat süren insanlar Osmanlı toplumunda bulunmamaktadır. İçinde bulunulan dönemde bazı Müslüman gençlerin ahlaki olarak düşüklük göstermelerinin nedenini de Batılıların adetlerinin İslam ülkelerinde yayılmasına bağlar. Batılıların yerleştikleri yerlerde ahlaki düşüklüğün artmaya başladığını ileri süren yazar bu konudaki düşüncesini şöyle dile getirir: “Tahtında medeniyet-i garbiye müstetir olan şapkalar nerelere girer ise oralarda ismet-i İslamiye’nin az çok mütezelzil olduğu görülmektedir. Bu da ekseriyetle sahil ve ticaretgâh olan yerlere mahsustur. Anadolu içleri gibi yerler vakıa ilk hal-i masumiyettedirler. Fakat ticaret benderi olan yerlere ruus-ı müteşebbike girerek ve anlarla beraber birçok karıları dahi gelerek müskirat-ı guna-gun meydana çıkar. Bunlar evvela yalnız kendilerine mahsus olduğu cihetle nail-i müsamaha olurlar ise de bu iş yavaş yavaş İslam’ın gençleri dahi mübtela-ı heva ve heves olarak oralarda öğrendiklerini bir dereceye kadar mehafil-i İslamiye’ye de celp ve idhal ederler.”⁵¹ Her şeye rağmen Batılı yaşam biçiminden etkilenen genç sayısının az olduğunu ve bunların daha sonra aile hayatına karışarak bu etkiden kurtulduğunu belirten Mithat, nezafet meselesini ikiye ayırarak Müslüman toplumların bireysel temizliğe verdiği önemi ne yazık ki toplumsal bir tavır haline getirememesinden şikâyet eder. Bireysel temizlik açısından kişilerin iyi bir durumda olmalarına Teofil Gotie [Théophile Gautier] tarafından yazılan *Konstantinapol* adlı eserden örnekler veren Ahmet Mithat buna rağmen İstanbul sokaklarının temizlikten uzak haliyle ilgili şikâyetini ortaya koymaktan da geri kalmaz. Her iki dinin de zaman zaman savaşa başvurmaları meselesi hakkında da açıklamalar yapan Mithat’a göre her ne kadar din kaynaklı savaşlar vuku bulmuşsa da İslam sayesinde bir savaş hukuku ortaya çıkabilmiştir. Bu hukuk sayesinde ortaya çıkan farkı, Kudüs’ün Müslümanlar tarafından ve Haçlılar tarafından ele geçirilmesi sonrasında yaşananları anımsatarak ortaya koymaya çalışır. Ahmet Mithat bu farkı şöyle dile getirir: “İslam’ın harbe memuriyeti ile Nasaranın harpten memnuiyeti ne demek olduğunu maddeten görüp anlamak için tarihten misal ister misiniz? Hazret-i Ömer’ül Faruk’un (radıyallahu teala anh) Kudüs-i Şerif’i fethetmesiyle bir de ehl-i salibin muahharen Kudüs-i Şerif’i istila eylediği zaman İslam ve Hristiyanın mağluplara ettiği

⁵¹ Ahmet Mithat Efendi. (2018) a.g.e. s. 63.

muameleyi tarihe sorunuz!”⁵² Bu gerçeğin Avrupalı tarihçiler tarafından kabul edildiğini belirten Ahmet Mithat, örnek olarak da Katolik tarihçi Sezar Kantu’nun eserlerine bakılmasını tavsiye eder.

Bu hususların dışında bu konferansta dikkate ve kayda şayan iki husus daha bulunduğu belirten Ahmet Mithat’a göre bunlardan ilki aslen Doğu Ermenilerinden olan ve Amerika’da doktorluk yapan Gabriel Yan Efendi’nin İslam hakkındaki karşı konuşmasıdır. Yan Efendi bu konuşmasında, İslam’ın her bakımdan Hristiyanlıktan geri olduğunu belirterek İslam’ın insanları cennetle kandırmak ve cehennemle korkutmak suretiyle yayılmasından ve tesettür konusundan bahseder. Bu hususta Webb Efendi’nin cevaplarının Amerikan gazetesi tarafından oldukça kısa bir biçimde yayımlandığını belirten Ahmet Mithat, itiraz edilen konularla ilgili olarak yaklaşık on sayfalık bir açıklama kaleme alır. Bu açıklamada her dinde tebşir ve tenzirin yani müjdeleme ve korkutmanın olduğuna yer veren yazar, İncil’den alıntılacağı çok sayıda ayetle Hristiyanlıkta da bu yaklaşımın bulunduğunu ortaya koymaya çalışır. Bu konuda sadece Matta İncil’ini örnek aldığını belirten Ahmet Mithat, diğer İnciller işe katıldığında bu örneklerin sayısının epey artacağını ifade eder.

Çok eşlilik meselesiyle ilgili olarak da doğadaki canlılardan örnekler veren Ahmet Mithat, bazı canlıların tek eşli olmasına rağmen bazılarının çok eşli olduğu şeklinde bir açıklama yaparak İslam’ın çok eşliliği sınırlandırdığını, bu meselenin aynı zamanda tarihi ve etnografik bir konu olduğunu belirtir. Yahudilik ve Hristiyanlığın aslen çok eşli olduğunu iddia eden Ahmet Mithat’a göre bu dinler, bozulmaları sonrasında tek eşliliği kabul etmişlerdir. Çok eşlilik sayesinde Doğu toplumlarında zinanın ender görüldüğünü iddia eden yazar, Avrupa toplumlarının ise bu bakımdan kötü bir durumda olduğunu ifade ederek Müslüman topluluklarda zina hükümleri olmasına rağmen Batı toplumlarında buna dair açık hükümler bulunmaması meselesine değinir.

Ahmet Mithat, İstibşar’ın 80. sayfasından itibaren Osmanlı okuru için oldukça ilgi çekici ve yeni bir konuya yer verir. Mesele Hristiyanlık tarihlerinde yer alan ve Hz. İsa’nın ömrünün on iki senesini nerde geçirdiğinin açıklanamaması meselesiyle ilgilidir. Webb’in bu konuda bilgiler vermesi üzerine *Sun* gazetesinin haberinde geçen ““Rivayet olunduğuna göre Müslümanlar mar’üz-zıkr on iki sene zarfında Hazret-i İsa’nın Hindistan’da Budi mezhebince tetkikat icra eylemiş olduğunu iddia ediyorlar.”⁵³ cümlesine Ahmet Mithat itiraz ederek konuyla ilgili bir bölüm kaleme alır. Bu hususun İslam tarihlerinde yer alan bir husus olmadığını belirten Mithat, meselenin Müşteşrikler Kongresi izlenimlerini dile getirdiği *Avrupa’da Bir Cevalan* adlı eserinde de belirtildiği gibi oryantalistik araştırmalar sonucunda ortaya çıkan bir husus olduğunu belirtir. Sanskritçe metinlerin araştırılması sonucunda İsa’dan 3500 yıl önce yaşayan “Krist” adlı bir zatın varlığının bu metinlerde ortaya çıkmasıyla Hristiyan teolojisinin içine düştüğü çıkmaz dile getirilir. Kristina-yı Hindi yani Hintli Kristina’nın ortaya çıkmasıyla Hz. Âdem’in işlediği günah yüzünden insanoğlunun günahlarına bedel olarak İsa’nın kendisini feda ettiği ve gerçek feyz ve bereketin Hristiyanlıkta bulunduğu düşüncesinin kökten sarsıldığını ifade eden Ahmet Mithat, bu

⁵² Ahmet Mithat Efendi. (2018) a.g.e, s. 66.

⁵³ Ahmet Mithat Efendi. (2018) a.g.e, s. 80.

gerçeğin neden olduğu dinsel karmaşa hakkında izahlarda bulunur. Lui Jakoliv adlı bir oryantalist tarafından Sanskritçe metinlerin çözümüyle varlığı öğrenilen Hintli Kristina'nın doğumunun, Hz. Meryem'e ruh üflenmesiyle dünyaya gelen Hz. İsa'nın doğumuna çok benzediğini, "bir muharebede helak olan binlerce askeri ihya ve üç avuç pirinç ile bir kaht esnasında birçok ahaliyi iâşe ve körleri, topalları tedavi etmesi gibi gösterdiği havarık-ı a'dat dahi incillerde hikâye olunan mucizat-ı İseviye'ye pek yakın"⁵⁴ mucizeler gösterdiğini belirten Ahmet Mithat, meselenin Hristiyan teolojisi ve tarihi bakımından içinden izah edilemez bir mahiyet taşımasına rağmen İslam inancı bakımından hayret edilecek bir şey olmadığını belirtir. İslam inancına göre Kristina'nın gönderilmiş peygamberlerden biri olabileceğini belirten Ahmet Mithat, risaletin ilk insandan başlayarak Hz. Muhammet'te son bulan çizgisinin bu meselenin hallinde Müslümanlara bir çıkış sunduğunu belirtir.

Yan Efendi'nin örtünmeyle ilgili itirazlarına da cevaplar sunan Ahmet Mithat'a göre örtünme tüm semavi dinlerin ortak yanıdır. Bu bakımdan Batı tesirine maruz kalmayan Hristiyan ve Yahudi kadınların Orta Doğu'da halen örtülü olduklarına değinen yazara göre Avrupalı soylu kadınların dışarı çıkarken taktıkları ince tül de bu alışkanlıktan geriye kalan bir nişanedir.

Eserin son bölümünde Webb'in New York'a yerleştikten sonra yayımlamaya başladığı *Muslim World* adlı gazeteyle ilgili bilgi verilir. Ahmet Mithat bu gazetenin "sernamesinde Arap tarz-ı mimarisinde yapılmış iki minareli bir cami-i şerif resmi bir de alamet-i müftehîre-i miliyemiz olan ay yıldız şekli-i celili" bulunan sayfalarından bahseder ve gazetenin İslam'la ilgili bilgi vermede başvurabileceği kaynaklara değinir. Webb'in Müslüman olmasına oldukça önem veren Ahmet Mithat'ın bu gelişmeye geniş bir anlam yüklediği görülmektedir. Önceki bölümlerde olduğu gibi, bu bölümde de bu konuyla ilgili düşüncelerine tekrar dile getiren Ahmet Mithat, Webb'in Müslüman oluşunu "Herhalde Liverpool'de bir Abdulah Guliyam ve NivYork'ta bir Muhammed Webb Efendi'nin ilk nazariye-i İslamiye'yi vaz edebilmiş bulunmaları bizce pek ziyade şayan-ı ehemmiyet şeylerden olup işin en müşkil ciheti bir kere bu surette husule gelmiş olduktan sonra tavsîat ve terakkîyat-ı matlubenin dahi bi't-tedric husule geleceğini eltaf ve tevfiakat-ı subhaniyeden ümit eyleriz. Heman Hak Celle ve A'la hazretleri diyanet-i celile-i Ahmediye'ye böyle hulus-bal ile hizmetkâr olanları teşebbûsat-ı vakıalarından muvaffak bi'l-hayr buyursun." cümlesiyle değerlendirir. 95 sayfadan oluşan eser, yazarın bu cümleleriyle son bulur.

3. Sonuç

Osmanlı okuruna Webb Efendi'yi ve onun faaliyetlerini tanıtmak amacıyla *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde yayımladığı yazıları bir araya getiren ve *İstibşar* adıyla kitaplaştıran Ahmet Mithat Efendi'nin böyle bir çalışmaya girişmesinin bizce birden fazla nedeni vardır. Bunlardan ilki Webb Efendi'nin çalışmalarının kendi düşünce dünyasında var olan düşünce eksenine uyumlu olmasıdır. Batı-İslam ve Hristiyanlık-İslam çatışmalarını ana çalışma konularından biri olarak gören ve bununla ilgili eserler ortaya koyan Ahmet Mithat, böyle bir teşebbüsü heyecanla karşılamış ve bu teşebbüse, geleceğe dair duyduğu ümitler bağlamında

⁵⁴ Ahmet Mithat Efendi. (2018) a.g.e. s. 87.

anlamlar yüklemiş, bunu okuyucularıyla paylaşmıştır. Üstelik seçilen gazete haberleri, Ahmet Mithat'a başka eserlerinde ortaya koyduğu fikirleri bu olay vesilesiyle bir defa seslendirme imkânı sunmuş görünmektedir.

Eserin 51. sayfasında Amerika'dan bir zatın gazeteleri takip ederek kendisine bu haberleri ulaştırdığını ifade eden Ahmet Mithat, söz konusu kişinin kimliği ya da göreviyle ilgili herhangi bir açıklamada bulunmamıştır. Ancak Webb Efendi'yle ilgili yapılan ve Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA) belgelerinin esas alındığı akademik çalışmalarda bir husus dikkatimizi çekmiştir. Bu husus Ahmet Mithat'ın eserine aldığı haber metinlerinin arşiv belgelerinde de aynen bulunmasıdır. Aynı gazetenin haberi olduğu düşünüldüğünde bu benzerliğin bulunması normal karşılanabilir. Ancak haber metinlerinin İngilizceden çevrildiği düşünüldüğünde farklı kişilerin birbirinin tamamen aynısı olan çeviri metinleri kaleme alabilmesi mümkün görünmemektedir. Buradan hareketle hem Osmanlı resmi belgelerini hem de Ahmet Mithat'ın eserinde kullandığı haber metinlerini aynı kişinin kaleme aldığı/tercüme ettiği ortaya çıkmaktadır. Resmi arşiv belgelerinde yer alan haber metinlerinin Amerika'da bulunan Osmanlı sefaretî tarafından İngilizceden çevrilerek İstanbul'a gönderildiği düşünüldüğünde -her ne kadar Ahmet Mithat kaynağıyla ilgili bilgi vermese ve resmi belgelerden faydalandığını ifade etmese de- yazarımızın Osmanlı sadaretinin resmi belgelerinde bulunan haber metinlerini kullanarak *İstibşar*'ı kaleme aldığı ortaya çıkmaktadır. Bu durumda eserin Osmanlı hükümetinin isteğiyle kaleme alınmış olup olmadığı sorusu akla gelmektedir. Bu konuda Cezmi Erarslan tarafından yapılan bir çalışmada yer alan "1 Mart 1893 tarihli Sadaret arzında Webb Efendi'nin konuşmalarının bilinmesinde faydalar olduğu mülahazası ile İstanbul gazetelerinde de neşrine izin istenmekle iktifa edildiğini görüyoruz."⁵⁵ cümlesi sorumuzun cevabını kısmen de olsa vermektedir. Bu sonuca göre Webb Efendi'nin çalışmalarının Osmanlı kamuoyuna duyurulması için sadaret makamınca padişah'tan izin istenmiştir. Bu bağlamda Ahmet Mithat Efendi'nin yönetimle olan iyi ilişkileri göz önüne alındığında ve meselenin Ahmet Mithat Efendi'ye belli konulardaki düşüncelerini bir defa daha seslendirme imkânı sunduğu düşünüldüğünde yazarın Osmanlı sefaret raporlarında yer alan haber metinlerini kullanarak *İstibşar*'ı kaleme aldığı ortaya çıkmaktadır. *Tercüman-ı Hakikat*'te yayımlandıktan sonra *İstibşar* adıyla kitap haline getirilen bu metin, Osmanlı matbuatında Webb Efendi'den bahseden ilk eser olması bakımından tarihi bir önem taşımaktadır. Günümüz harflerine çevrilmediği için uzun zaman okuyucuların ulaşma imkânı bulamadığı eser, tarafımızdan günümüz harflerine çevrilerek okuyucuların ve araştırmacıların istifadesine sunulmuştur.

KAYNAKÇA

Ahmet Mithat Efendi. (2012), *Fazıl ve Feylozof Kızım Fatma Aliye'ye Mektuplar*, Haz. Fatma Samime İnceoğlu, Zeynep Süslü Berктаş, Klasik Yayınları, İstanbul,

Ahmet Mithat Efendi. (2013) *Menfa*, Haz. Handan İnci, Kapı Yayınları, İstanbul.

Ahmet Mithat Efendi. (2013) *Schopenhauer'in Hikmet-i Cedidesi*, Haz. Erdoğan Erbay-Ali Utku, Çizgi Kitabevi, Konya.

⁵⁵ ERASLAN, Cezmi, a.g.m, s. 82.

Ahmet Mithat Efendi. (2013) *Voltaire*, Haz. Erdoğan Erbay-Ali Utku, Çizgi Kitabevi, Konya.

Ahmet Mithat Efendi. (2015) *Avrupa'da Bir Cevelan*, Haz. N. Arzu Pala, Dergâh Yayınları, İstanbul.

Ahmet Mithat Efendi. (2018) *İstibşar*, Haz. Kudret Savaş, Çizgi Kitabevi, Konya.

EKİNCİ, İlhan. (2005) “Doğu ile Batı Arasında Bir Aydın: Muhammed Alexander Russell Webb Efendi.” *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, Sayı 17.

EMANET, Celal. (2013). “Muhammed Alexander Russell Webb ve Abd'deki İslam Misyonu.” *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt 13, Sayı 2.

ERASLAN, Cezmi (1996). “Muhammed A. R. Webb'in Amerika'da İslam Propagandası ve Osmanlı Devleti'yle İlişkileri (1893-1896).” *İlmi Araştırmalar Dergisi*, sayı 2.

Tanpınar, Ahmet Hamdi. (2006) *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, YKY, İstanbul.

Ülken, Hilmi Ziya. ((1992) *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, İstanbul.

İNTERNET KAYNAKÇASI

F. Abdullah, Omer. “Muhammed Alexander Russell Webb: Osmanlının İlk New York Başkonsolosu.” Tercüme: İbrahim Özdemir, <http://www.ilimdunyasi.com/dini-makale-ve-yazilar/istanbul-nasil-anlatilabilir-ki/?wap2>, Erişim Tarihi 09.06.2018.

Howe, Justine. “Alexander Russell Webb and Islam in America”, <https://faith.galecia.com/essays/islam-heartland-alexander-russell-webb-0>, Erişim Tarihi 09.06.2018.